

Радмила Пешић

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ВУКОВИХ ПЕВАЧА: СЛЕПА ЖИВАНА

Питање улоге, својстава и значаја певача, свакако је једно од давни-на постављених и широко разматраних у изучавању усмене поезије широм света. Код српско-хрватске и шире, јужнословенске, усмене песме са њим се сретамо врло рано. У поменима о певању песама већ од раних векова често се казује ко и како их пева. Уз прве, најстарије записане текстове наших народних песама, особито епских, говори се и о певању и о начину певања. У каснијем бележењу повремено ће се наћи и понека запажања о певачима. Од појаве збирки Вука Караџића, кога сматрамо и зачетником изучавања српскохрватске усмене књижевности, добили смо потпуније и бројније изворне податке о народним певачима у белешкама уз песме, у *Рјечнику* и особито у драгоценим предговорима I и IV књиге песама, пословица и др. Вук Караџић је већ у предговору *Народне српске пјесмарице* 1815. први пут проговорио о једном свом сараднику и о двојици својих првих и најбољих певача, о Подруговићу и Вишњићу.

Једно столеће касније, првом половином нашег века, отпочеће значајно проучавање на још живим изворима, „трагом” српско-хрватске народне епике, предузимљивих и угледних страних научника: М. Мурка, М. Парија, А. Лорда, са драгоценим сазнањима о творцима народне епике. Теренска изучавања ће тридесетих година изазвати уочавање регионалних разлика у епици појединих географских подручја (Г. Геземан), али и оживети нова научна интересовања за песме и збирке које је Вук Караџић издао.

У оквирима тих изучавања све се чешће обрађала пажња и на индивидуалне поетско-изражајне особености појединих Караџићевих певача. Међу првима, кроз занимања за тзв. сремске песме у Вуковој збирци, Светозар Матић обрађа пажњу на Слепу Живану и њен начин певања. Проблем индивидуалног учешћа певача у грађењу и обликовању епске народне песме, педесетих година поново оживљава међу београдским истраживачима: Светозаром Матићем, Видом Латковићем и затим Владаном Недићем.

Сва тројица, поред осталог, пружила су богата и драгоцена открића о Вуковој певачици Слепој Живани.

Ова изузетна, поетским духом богата сиротица, својим певањем још привлачи и нова истраживања. О Слепој Живани је Караџић дао прилично података, у „рачуну о јуначким песмама”, 1833, о њеном пореклу, животу у Земуну, о путовању „чак у Бугарску”, поменуо је и у предговору пословицама 1836. Прве песме које је од ње добио, набројао је шест, објавио је тек 1833, иако је Живану свакако много раније слушао и вероватно у више махова од ње бележио, а можда и добијао записане песме. Стога је и могао Алојз Шмаус рећи: „Њен удео у Вуковим збиркама је иначе довољно познат”¹. Вукова напомена да од Живане има још песама за штампу остала је некако превиђена.

Истраживања Св. Матића и касније В. Латковића откриће знатан број нових песама за које сматрамо да их је Вук од Живане добио. Међу првима је Матић открио Вуково посредно казивање за песму *Наход Момир*. Тако се поуздано зна за седам Живаниних песама код Вука.

Св. Матић је своје критерије о утврђивању припадности песама неком певачу заснивао на географским и језичким обележјима, а затим на очувању песничко-изражајних средстава певачевих, на понављаним, њему својственим, формулама које се јављају у песмама за које се по Вуку зна да су записане од одређеног певача. Овим последњим начином, који је и најпоузданији у књижевно-теоријском закључивању, служи су се и В. Латковић и В. Недић.

Приклонивши се истом методу, ова тројица истраживача, иако радећи самостално, у временском трајању од скоро три деценије, допуњавали су и потврђивали новим примерима открића претходника.

Св. Матић је за песму *Марко Краљевић и вила* (II, 38) убедљиво претпоставио да потиче од Живане². В. Латковић је својим доказима ово оснажио и учинио још убедљивијим³. В. Недић, опет, све прихватајући, додатним аргументом потпуно потврђује⁴.

¹ А. Шмаус, *Неки облици епског певања у прошлости*, Прилози проучавању народне поезије, Београд, 1934, I, 1, стр. 20.

² С. Матић, *Значење географских детаља у народном епу*, Прилози проучавању народне поезије, 1934, I, 1, стр. 14.

³ Видо Латковић, *Вуков „рачун од јуначких песама”* Ковчежић, Прилози и грађа о Доситеју и Вуку, 1959, II, стр. 59.

⁴ Владан Недић, *Слепа Живана, певач Вука Караџића*. (Прилог испитивању индивидуалног уметничког поступка епских народних певача), Прилози за КЈИФ, 1963, XXIX, 1–2, стр. 65.

Св. Матић је уочио да је Вук *Женидбу Тодора од Сталаћа* (II, 82) од певачице забележио и основано претпоставио да је од Живане⁵. Овоме у прилог В. Латковић развија убедљиве доказе⁶, а Вл. Недић ова запажања новим потврдама обогаћује⁷. Матићево запажање да песма *Смрт војводе Кајице* (II, 81) потиче од Живане, Недић је обогатио новим доказима; Латковићевој претпоставци да је и *Невјера Љубе Грујичине* (III, 7) од Живане забележена, Недић је додао низ убедљивих доказа. За песму *Турци у Марка на слави* (II, 72) Матић је запазио да потиче од слепа певача; Недић је извео доказе да је од Живане записана.

Још за две песме – *Гаја и његов ујак*, (I, 763) и *Зидање Манасије* (VI, 28), коју Вук није за живота објавио, Матић је претпоставио да су Живанине. За обе је Недић тражио убедљиве доказе. Још једну песму, *Марко Краљевић и Мина од Костура* (II, 62), за коју је Матић предочио одлике Живанина певања, Недић је определио слепој певачици.

Имајући у виду одлике и начин певања, Владан Недић је још две епске песме, изузетне лепоте, *Мусић Стефан* (II, 47) и *Иво Сенковић и ага од Рибника* (III, 56) одредио као Живанине. Још једну лирску песму, „клањалицу”, *Опет то од сљепице* (I, 217) Недић са добрим познавањем приписује Слепој Живани.

Поред седам песама које је Вук навео као записане од Живане, тако је истраживањем приписано још једанаест нових.

Чини нам се да има међу Вуковим записима још песама које потичу од Живане. О њима Вук није говорио, а већина, о којој размишљамо, објављена је у последњем, бечком издању.

Међу лирским песмама слепачким претпостављамо да је још једна од Живане; то је кратка песма (I, 219) којом се захваљује на дару. За клањалицу *Опет то од једне сљепице* (бр. 217) Недић је претпоставио да је од Живане, јер се само у њој велича слава, омиљена Живанина тема, затим лик анђела, као и појава код ње омиљеног епитета *убав*. Додали бисмо да у тој песми клањалици налазимо стихове:

Своје мртве родитеље,
Који су вас породили,
Преко крила положили (ст. 48–50)

⁵ С. Матић, *Сремске песме*, у *Вуковој збирци*. Прилози проучавању народне поезије, 1934, I, св. 2, стр. 158.

⁶ В. Латковић, *нав. дело*, стр. 59–60.

⁷ В. Недић, *нав. дело*, стр. 68.

Ови се стихови налазе само још у песми бр. 219:

Свију ваши родитеља,
Који су вас породили,
Преко крила положили (ст. 6–8)

Владан Недић опажа да Слепа Живана у свим песмама, и оним које је Вук као њене означио и оним које су јој приписане, опева са „изузетном емоционалношћу родитељску љубав”... Додали бисмо само да се полагање, падање, преко крила срета често у Живаниним песмама (нпр. *Наход Момир*, ст. 257; 344).

У другој књизи народних песама трећег издања Вук је унео из IV књиге и две Живанине песме: *Како се крсно име служи* (бр. 20) и *Ко крсно име слави, оном и помаже* (бр. 21). Испред ових песама ставио је две раније нештампане: *Часни крсти* (бр. 18) и *Цар Константин и ђаче самоуче* (бр. 19). Тематски и ове би песме најпре припадале репертоару каквог слепог певача, пригодном за црквене славе и слично. За прву песму претпостависмо да је Живанина, пре свега према стиховима:

А свака је мајка милостива,	А сестра је свака милостива,
И на своје чедо жалостива	И на свога брата жалостива
<i>Часни крсти</i> (стр. 29–30)	<i>Наход Момир</i> (стр. 121–2)
На Живану указује и стих бр. 109.	Сјали красном народу ришћанском.

У песми *Цар Константин и ђаче самоуче* завршни стихови указују да их је слепац певао; намењени су да слушаоце на милостињу подстакну:

Што се цару рука посветила
Млоге гладне јесте наранио
А жедне је царе напојио
Голе, босе јесте преодјео
Нагледао ништа и убога;
За то му се посветила рука. (ст. 118–124)

Хагиографска сцена провере правичности се завршава: ђаче самоуче преживи у запаљеној ћелији као праведник, цар изгори као грешник, али због добрих дела према сиромасима;

Рука му се десна посветила (ст. 117).

У *Находу Момиру* праведност се показала не само олисталим сувим дрветом, већ и милошћу према праведнима:

Обоје се деце посветило (ст. 377).

Још нам нешто указује на Живану као певача ове песме. Песма почиње описом славе цара Константина. Већ смо казали како је Владан Недић уочио њену склоност да пева о крсном имену, да само подсетимо: у три њене епске песме је о слави реч (*Како се крсно име служи, Ко крсно име слави, оном и помаже; Турци у Марка на слави*).

У песми *Цар Константин и ђаче самоуче*, цара ословљавају: „Круно наша, царе Константине” (ст. 32; 77). На слично обраћање цару указивао је Св. Матић и у песмама *Смрт војводе Кајице* и *Зидање Манасије*⁸.

У другој књизи тзв. бечког издања Вук је објавио песму *Опет Наход Симеун* из друге књиге тзв. лајпцишког издања под бр. 37. Вукова напомена уз песму казује да јој је ваљало наћи место раније, али да ју је „доцне добио” из Вршца од „Уроша Волића, конзисторијалнога и варошкога првог нотаријуса, и од Г. Аксентија Јанковића, молера.” Овде немамо података од кога је песма забележена, али је сасвим поуздано, према завршним стиховима, да је пева слепац – просјак.

Благо оном брату ришћанину!
Кој’ целива и прилог придаје,
Приог даје, и очима гледи. (ст. 138–140).

Св. Матић ју је убројао у сремске песме.⁹ Претпостављамо да је и ова песме из Живанина репертоара, можда од ње и забележена. Живанина склоност да пева о личностима из средњовековне српске прошлости могла ју је упутити да напр. „старца калуђера”, „оца игумана”, из Подруговићеве варијанте, замени „патријархом Савом”, који као феудалац креће у лов. Живана радо пева о великашком лову као уводу у сижерни ток песме.

Подиже се патријарху Саво,	Подиже Српски цар Степане
Подиже се итар лов ловити	Подиже се итар лов ловити
Лов ловио летњи дан до подне	Лов ловио за петнаест дана,
И од лова ништа не улови.	Те од лова ништа не улови
Кад се двору беше повратио,	А каде се натраг повратио
<i>Опет Наход Симеон</i> (ст. 18–22)	<i>Наход Момир</i> (ст. 1, 3, 7, 9, 12)

Подиже се господине краљу
Подиже се итар лов ловити
Лов ловио летњи дан до подне
Те од лова нити ништа не улови
Смрт војводе Кајице (ст. 1, 6, 11, 13)

⁸ С. Матић, *Српске песме у Вуковој збирци*. Прилози проучавању народне поезије, Београд, 1934, I, 2, стр. 157.

⁹ *Исто*, стр. 155.

Патријар Саво нађе дете „ни крштено ни зламеновано”. У песми *Му-сић Стефан*, која се приписује Живани, Недић је истакао и реч *зламе-није*, али се она налази и код других слепих певачица из Срема.

У песми се опева крштење находа Симеуна као и находа Момира:

Однесе га Вилендари цркви, Па крстише чедо мушку главу, Лепо су му име наденули, Лепо име: Наоде Симеуне. <i>Опет Наход Симеун</i> (ст. 30–34)	Однесе га Аранђела цркви Крсти Тодор чедо мушку главу, Од миља му лепо име даде, Лепо име: Наоде Момире. <i>Наход Момир</i> (ст. 70, 72–74)
--	---

У обе песме у тренутку најдраматичнијег сазнања једнаки су по-ступци:

Паде Сави преко свилна крила, <i>Опет Наход Симеун</i> (ст. 92)	Паде цару преко свил’на крила. <i>Наход Момир</i> (ст. 257; 346)
--	---

У песми *Опет Наход Симеун* дете, плод родоскрвне љубави сестре и брата, мати баца у море: „Носи, море, за земље неправду”; (ст. 16); у *На-ходу Момиру* стиже казна неверног кума и везире: „Иди тамо са земље, неправдо.” (ст. 388). У обе песме правда се покаже посвећивањем:

Преставио и посветио се; <i>Опет Наход Симеун</i> (стр. 128)	Обоје се деце посветило <i>Наход Момир</i> (ст. 377)
---	---

У песми *Опет Наход Симеун* налазимо и стихове:

Те читаше три дни и три ноћи,
И држаше велика денија
И читаше велике молитве; (ст. 121–133)

који одговарају стиховима:

Те читаше велике молитве
И држаше велика бденија
За три дана и три ноћи тавне; (ст. 65–67)

које налазимо и у песми *Како се крсно име служи*, а за коју, према Вуку, знамо да потиче од Слепе Живане.

Неки стихови песме *Опет Наход Симеон* упућују на песме за које се с разлогом претпоставља да су Живанине:

Одбраше се шездесет делија, На лепоту да лепшега нема, На висину да вишега нема, <i>Опет Наход Симеун</i> (ст. 62–64)	На лепоту да је лепше нема, На висину да је више нема – <i>Зидање Манасије</i> (Вук VI, 28, ст. 30–31)
--	--

Први наведени стих упућује на клањалицу (Вук, I, 217) коју је В. Недић убедљиво приписао Живани.

Одбери се, која мајко
која мајко, који отац
Одбери се, који брата, -

Вук осећа потребу да уз ову слепачку песму да напомену: „т. ј. Одбери се и удијели ми(?)”.

Још два стиха из песме *Опет Наход Симеун* падају у очи. Када се Симеун враћа, пошто се саживао у незнању са мајком, обраћа се патријарху Сави:

Можеш ли ми за то дуовати? (ст. 99)

а Сава му одговара:

Не могу ти за то дуовати. (ст. 102)

У песми *Цар Константин и ђаче самоуче*, за коју смо већ изнели претпоставке да је записана од Живане, у три маха цар моли да га владика, калуђери и „триста дјеце ђака” опросте греха што је починио:

Не бисте л’ ми могли дуовати. (ст. 23; 69)
Не би л’ могли мени дуовати (ст. 46)

Од песама за које нам је Вук открио да су Живанине, *Наход Момир* је најемоционалнија. Својим поетским својствима она нам је помогла и у откривању других песама од исте певачице. Још једно значајно откриће за нашу народну поезију везано је управо за ову песму. Дobar зналац и изучавалац старе српске књиге Лазар Чурчић, учинио је то откриће. У мало познатој повременој публикацији „*Цвеће*”, објављеној у Будиму 1829. године, он за песму *Лов цара Стефана*, која је једина ту „објављена Вуковим писмом”, открива да је „варијанта Находа Момира”.

Чурчић означава Георгија Лазаревића као уредника овог избора који чине „сачињенија и преводи”. Ближе податке о уреднику немамо, те не знамо ни како је до песме дошло. Објављујући упоредно текст ове песме и песме *Наход Момир*, Чурчић указује: „чак се 77 стихова из две могу узети као исти или сасвим слични, што у песми из „*Цвећа*” чини безмало једну четвртину песме, а у Вуковој једну петину”¹⁰. Такође, он запажа изузетну повезаност двеју песама које се „у много чему допуњују.

¹⁰ Лазар Чурчић, *Наход Момир*. Зборник Матице српске за књижевност и језик, 1977. XXV/1, 5–40.

Што недостаје једној има друга и обратно¹¹. Наиме, поједини стихови и групе стихова могу се преносити из једне у другу песму, као логично, развијеније казивање. Чурчић тачно уочава изузетност ових варијаната међу записаним нашим епским песмама.

Вук је песму *Наход Момир* штампао тек 1833. године, а могао ју је забележити у више махова, за време различитих бављења у Земуну од 1814, односно 1815. до 1828, када је Живана умрла. Вук се на ову, раније штампану, песму није осврнуо.

Велика сличност обеју варијаната упућује Чурчића на закључак да су оне „без сваке сумње, временски и просторно веома блиско певане и записане¹², претпостављајући им заједнички извор. Чини нам се овде вероватније да претпоставимо да их је исти певач певао. На три места подударност стихова је изузетно бројна: двадесет, једанаест, па девет стихова једно за другим ређају се једнако у обе песме. Могуће је да у извесном размаку оба записа потичу од Живане, јер она се, свакако, често и много кретала по насељима јужне Угарске и Аустрије, зарађујући хлеб свагдашњи. Све ово узимамо само као претпоставку, на темељима значајног Чурчићевог открића.

У песми *Наход Момир* пада у очи извесна тежња ка историчности: Живана везује српског цара Степана за Призрен, „Велез” и Вардар. Чурчић разложно уочава могућност посредног упознавања Живане са историјским просторствима Душанове државе, као и њену употребу тог усменим путем стеченог знања о Душану као српском цару. Све ово је и могло подстакнути Вука да стави у наслове Душаново име за песме које певају о српском цару Стефану.

Овде ћемо додати још један, чини нам се, значајан податак о Живанином „познавању” цара Душана. У песми *Наход Момир* помиње се Душанова задужбина, манастир Св. Арханђела, код Призрена –

Однеше га Аранђела цркви (ст. 70)

У Живанино време стајали су само остаци рушења ове величанствене задужбине. И овде, само се можемо домишљати како је и колико о њима сазнала ова слепа певачица. Живана воли да у песме ставља своја историјска знања, свакако предањима и приповедањем стечена; да само према Матићеву запажању поменемо назив „Маћедонија” за средњевековну српску државу.

¹¹ Исто, 8.

¹² Исто, 24.

*

Желимо да скренемо пажњу на још нека својства Живаниног начина певања, управо на њену извесну повезаност са старијим начином певања, нпр. према записима из XVIII в. У недовршеној, другој песми о косовском боју, забележеној пре 1812. у Зборнику Тимотија Недељковића (Библ. Матице српске, Р. Р. 136) налазимо стихове:

Кнез Лазаре од Маћедоније, (ст. 4; 17)
сјајна звездо под небом на земљи (ст. 18)

Исти је назив за стару српску државу и у другој песми о косовском боју, коју је Вуку послао А. Панић (Вук, ркп. I, бр. 30). И не само ови стихови, што подсећају на Живанине стихове у песми *Смрт војводе Кајице*, има их још:

Ај Милошу, моје чедо драго, (ст. 41)
Ој Милане, моје чедо драго, (ст. 272; 291)
Кнез Лазаре, огрејано сунце, (ст. 81; 95; 192)

У песми *Женидба Тодора од Сталаћа* (II, 49) за коју је Вук напоменуо да је од певачице записана, а убедљиве доказе пружили да је Живанина и Матић и Латковић и Недић, налази се стих:

Оседла га седлом цароградским. (ст. 29)

У истој песми из Недељковићеве песмарице стоје стихови:

те облачи руо цароградско
и узима цароградско перје,
те се спрема цароградским слугом. (ст. 133–135)¹³

У једном свом раду од пре две деценије, пишући о другим ствари-ма, закључили смо да је Слепа Живана добро познавала „не само сижејне, већ и поетско-изражајне елементе карактеристичне за старији слој ускочко-хајдучке епике”. Ту је указана велика блискост Живанине песме *Вучко Љубичић* (III, 61) са једно столеће старијом варијантом из Ерлангенског рукописа, затим на карактеристичне стихове из песме *Иво Сенковић и ага од Рибника* и *Смрт војводе Кајице* који одговарају стиховима у песмама Ерлангенског рукописа. Уочена је, затим, повезаност песме *Бој и међу собом* (III, 60) са старијом варијантом у Ерлангенском рукопису,

¹³ *Сабрана дела Вука Караџића*, књига прва, приредио Владан Недић. Просвета Београд, стр. 432.

бр. 135., и изнета претпоставка да је и ову песму Живана певала¹⁴. И у овој песми се јавља драматично падање преко крила (стих 41) што је често и у њеним другим песмама; на почетку и на крају песме јавља се стих:

На капији Сења бијелога. (ст. 2; 67)

У песми *Вучко Љубичић* за коју Вук сведочи да је од Живане, и коју је одмах иза песме *Бој и међу собом* штампао, стоји стих бр. 2.

Бијеломе Сењу на капији.

У раду је уочена сличност Живаниних карактеристичних стихова из других песама са песмама из Ерлангенског рукописа, као и повезаност стихова међу песмама Слепе Живане и њене млађе ученице, Слепе Јеце.

Две године касније, Св. Матић је сам дошао до закључка да су песме из Ерлангенског рукописа „прелиле” у сремско певање Вукове збирке¹⁵.

Живанину повезаност са старијим слојем нашег епског певања истиче још једна, пажње вредна појединост: у песми *Женидба Тодора од Сталаћа*, већ раније смо указивали на стихове (ст. 86–89) који одговарају стиховима из Ерлангенског рукописа (бр. 143, ст. 101–104). Међутим, неки стихови из те Живанине песме упућују нас и на још дубљу старину наше епике:

Славни Ђурђу, српска круно златна! (ст. 105)

Ал’ не може славан деспот Ђурђу, (ст. 117)

Приступише славноме деспоту, (ст. 135)

Епитет „славан” није устаљен у епској интитулацији владара (у Вуковој збирци везује се за кнеза Лазара; II 35 и 45), а тим је значајнија његова употреба код Живане. У данас најстаријој познатој нам бугарштици, забележеној 1497. год. на југу Италије од српских избеглица, Сибињанин Јанко упућује орла „славном” деспоту Ђурђу;¹⁶ касније бугарштице деспота тако више не ословљавају.

¹⁴ Радмила Пешић, *Старији слој песама о ускоцима*. Анали Филолошког факултета, св. 7, 1967, 49–65.

¹⁵ Св. Матић, *Белешке о Ерлангенском зборнику*. Зборник Матице српске за књижевност и језик, XVII/1, 1969.

¹⁶ Мирослав Пантић, *Непозната бугарштица о деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку из XV века*. Зборник Матице српске за књижевност и језик, 1977, XXV/3, 421–439.

Неке још, само за Живанине песме карактеристичне стихове, налазимо и у песмама Ерлангенског рукописа. У песми *Наход Момир* јављају се стихови:

Вас четири душом подносите (ст. 140)
Четворица душом поднесоше. (ст. 204)

У песми *Лов цара Стефана*, коју је открио Л. Чурчић, стихови гласе:

Сви дванајест душом поднесите (ст. 73)
Сви дванајест душом поднесоше (ст. 164)

У Ерлангенском рукопису у песми број 64. јунаци моле од мајке да им да сина Јована за харамбашу:

А јунаци душом поднијеше. (ст. 43)

Још једна песма из Вукове друге књиге (1845), а за коју није дао податак од ког је певача, показује велику сличност са песмом бр. 157. у Ерлангенском рукопису. То је песма *Секула се у змију претворио* (бр. 85). (Варијанта ове песме код Вука је само у комадима; потиче од Павла Ирића и Вук ју је раније већ штампао.) Приказујући Недићеву расправу о Слепој Живани, Матић је претпоставио да је и ова песма њена „и једина ваљда песма епска у којој се помиње Кучево...”¹⁷. Опет ћемо навести песму о косовском боју из Недељковићеве бележнице; ту се јављају стихови:

Ал' колико је све Крушево,
Све Крушево и све Бранишево, (ст. 155–156)¹⁸

У тој песми се и град Крушевац назива Крушево, али у горњем стиху у вези је са „Бранишевом”, те ће бити да је ипак о Кучеву реч.

Песма из Ерлангенског рукописа је такође о Секулиној погибији. Веома је занимљиво да се у првих четрдесет стихова обе песме записане у размаку од једног столећа скоро у потпуности подударају: Јанко води сестрића Секулу у бој кроз Кучево и Браничево, где налазе девојке што беле платно. Сличну епизоду видимо и у Живаниној песми *Женидба Тодора од Сталаћа* (II, 82, ст. 42–5), где Тодор код „убава места Пожаревца” налази девојке које беле платно. У другом се делу песма *Секула се у змију претворио* разликује од старе варијанте из Ерлангенског рукописа, а по-

¹⁷ Св. Матић, *Живана*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, XVI/2, 1968.

¹⁸ В. напомену бр. 13.

клапа се са варијантом у комадима од П. Ирића забележеном. Обе ове варијанте код Вука имају у свакој песми по два пута несвакидашњи стих:

Немој дати умље за безумље (ст. 60) Немој дати умље за безумље
 Да не дајеш умље за безумље, (ст. 91)
Секула се у змију претворио (II, 85) *Опет то али дрुकчије* (II, 86, ст. 50; 95)

Тај смо стих уочили у песми (Ерл. рукопис бр. 143) о туцаку Манојлу који на превару усмрти краљева сина за откуп:

Краљ је дао умње за безумње (ст. 69)
 Да не дајеш умње за безумње (ст. 139)

Већ смо у ранијем раду наводили да се четири формулна стиха у Живаниној песми *Женидба Тодора од Сталаћа* поклапају са овом песмом из Елангенског рукописа.

По свему изложеном, претпостављамо да у песми *Секула се у змију претворио* треба припојити Живанином репертоару. Још једно запажање би томе ишло у прилог. Према једном писму Ђ. Магарашевића Вуку из 1816.¹⁹ сазнајемо да је „идући у време вакације кући” од неке слепице забележио у Адашевцима „једну песму о војводи Секули”. Могла је и то бити Живана, а размак од Земуна до Адашеваца свакако није био превелик за њена слепачка путовања.

*

За још један број песама, за који Вук није казао од кога су забележене, претпостављамо да су Живанине, или, пак, од певачица чије је певање блиско њеном.

Пре него што о тим песмама проговоримо, истичемо да их некако обједињује, па и одликује, наглашена емоционалност и изразито баладичан тон; већина ових песама је и тематски повезана. Од четири, три песме певају о несрећној женидби и смрти заручнице: *Женидба Милића барјактара* (III, 78), *Заручница Лаза Радановића* (II, 8) и *Иво усарин и Аврам спахија* (III, 75). За све три песме је Св. Матић сматрао да припадају тзв. сремским песмама, судећи превасходно по језичким, дијалекатским својствима и географским локалитетима²⁰, који се у песмама

¹⁹ А. Шмаус, *Неки облици епског певања у прошлости*. Прилози проучавању народне поезије, I, 1, стр. 17.

²⁰ С. Матић, *Сремске песме у Вуковој збирци*. Прилози проучавању народне поезије, I/2, 159–160.

јављају. Четврта песма коју бисмо узели у разматрање, *Ропство Јанковића Стојана* (III, 26) привукла је и Матићеву пажњу, опет „сремским изразима”²¹. Ова песма, високе уметничке вредности, потекла свакако од веома надарена певача, изузетна је међу песмама Вукове збирке. Лепотом песничке речи остварила је танану психолошку студију о тренутном сусрету дубоко бола и врхунске радости, о преламању из живота у смрт.

У песми *Како се крсно име служи* (II, 20), за коју по Вуку знамо да је од Живане, стих „Како царски ваља и требује” (ст. 11) потпуно је истоветан са завршним стихом како је Стојан Јанковић сахранио мајку, „како царски ваља и требује” (ст. 151). Потпуно исти стих је и у песми *Љутица Богдан и војвода Драгија* (II, 76), за коју нам сам Вук потврђује да је Живанина: војвода Драгија сахрањује обојицу, и брата и његовог убицу:

како царски ваља и требује,
како ј’ закон у вери хришћанској (ст. 121–2)

У песми *Женидба Милића барјактара* (II, 78) пада у очи велика сличност стихова о туговању мајке, са описом туговања Стојанове мајке:

А ја идем моме винограду Винограду, моме рукосаду, (ст. 40–41) Косу реже остарила мајка, Косу реже, па виноград веже, А сузама лозицу залива (ст. 49–51) <i>Ропство Јанковића Стојана</i>	Она иде своме винограду Косу реже, па виноград веже, Сузе лије, чокоће залјева, (ст. 259–261) Винограде, мили рукосаде
<i>Исто</i> , (ст. 130)	<i>Женидба Милића барјактара</i> Она кука, како кукавица. <i>Исто</i> , (ст. 257)

Начин како се Милић од сватова опрашта, пошто је невеста сахрањена, указује на повезаност са песмама XVIII века, из Ерлангенског рукописа. На сличну повезаност смо већ указивали код Живаниних песама. У песми бр. 109. Ерл. рукописа Јанко одлази кући после сватовске погибије синова:

Хајде сваки, како који може, А ја идем како коњиц може Мојој старој на муштулук мајци. <i>Женидба Милића Барјактара</i> (ст. 212–214)	Хаиди свати како који може А ја ћу јунак како коњиц може Идем својој љуби на муштулук Ерл. ркп. бр. 109, (ст. 48–50)
--	---

За песму *Заручница Лаза Радановића* (II, 7) изнећемо примере извесних сличности са песмом *Женидба Милића барјактара*, али и још са једном песмом о трагичној женидби, *Иво усарин и Аврам спахија* (III,

²¹ *Исто*, 159.

75). Песма о девојци коју мати прокуне због везене кошуље, те је смрт стигне на путу, међу сватима, не спада у врхунска остварења. Поред неких језичких особина, како је Матић приметио, песма је, сматрамо без сумње, певана у пределима преко Саве и Дунава, а поред осталог и због оваквих стихова:

Девојка им лепо зафалила
На љубави и на пријатељству. (ст. 127–128)

Ову песму неки стихови, пак, везују за *Женидбу Милића барјактара*: нпр. кад мајка угледа изненада сватове пита се чији ли су и у чије ће дворе, баш као и несудђени гаст Милићев. Сахрана несрећне невесте у обе песме се опева низом од десетак врло сродних стихова формулног типа; гроб се једнако припрема:

С наџаци јој раку ископајте, А сабљама сандук сатешите, <i>Заручница Лаза Радановића</i> (ст. 143–144)	Сабљама јој сандук сатесаше, Наџацима раку ископаше <i>Женидба Милића барјактара</i> (ст. 190–191)
--	---

За песму *Иво усарин и Аврам спахија*, у стиховима који се двапут понављају:

Па ћу белу сазидати цркву,
И чинићу многе задужбине,
Наранићу сужња и невољна; (ст. 25–27; 69–71)

налазимо потврду да ју је слепи певач певао. Стихове који опевају свате што одводе девојку:

Минуше се преко поља равна,
Како звезда преко ведра неба; (ст. 150–151)

налазили смо већ и раније код Живане, али и у песмама у Ерлангенском рукопису.

И у овој се песми невеста обраћа сватовским часницима:

Зазор мени у вас погледати, А камо ли с вама беседити <i>Иво усарин и Аврам спахија</i> (ст. 158–159)	Зазор мене у те погледати А камо ли с тобом говорити, <i>Женидба Милића барјактара</i> (ст. 151–152)
---	---

У песми *Иво усарин и Аврам спахија* стихови који опевају даровну кошуљу веома су блиски са описом кошуље у песми *Заручница Лаза Радановића*:

Под грлом јој пуце јадиково,
 Јадиково и чемериково,
 Куд год оди, нека јадидује,
 А гди стаје, да чемеркује.
Иво усарин и Аврам спахија
 (ст. 222–225)

Под грлом јој пуце јадиково,
 Јадиково и чемериково.
 Куд год одиш, нека јадидујеш;
 А гди станеш, да чемеркујеш;
Заручница Лаза Радановића
 (ст. 134–137)

Светозар Матић, издвајајући песме за које је претпостављао да их је Вук бележио по пределима северно од Саве и Дунава, уочио је песму *Женидба Јове Будимлије* (II, 101) као „скроз сремску”²². Истакао је већи број географских локалитета, међу којима се издваја Ердељ, и довео то у везу са песмом *Иво усарин и Аврам спахија*.

Овде бисмо додали да је песма *Женидба Јове Будимлије* по свом наративно-новелистичком сижеу и начину опевања, да поменемо и дијалекатске особине језика о чему Матић даје убедљиве аргументе, вероватно од какве певачице из Срема забележена.

Један стих у песми, у ком се ословљава угледна жена:

Можеш, Јано, госпођо разумна, (ст. 83)

одговара стиху у песми *Смрт војводе Пријезде*

О Јелице, госпођо разумна! (ст. 92)

Овакав начин обраћања није устаљен у нашим епским народним песмама. За песму *Смрт војводе Пријезде* знамо певачицу од које је записана: то је Слепа Јеца, земунска просјакиња, Живана јој је била „мајсторица” у певању песама. Можда је и песма *Женидба Јове Будимлије* од Слепе Јеце, или од Живане потекла, али можда и од које друге певачице сличног начина певања и сличних типова песама.

На повезаност Јециног начина певања са Живаниним, указивали су и раније и Матић и Недић. У свом поменутом раду и сама сам изнела пример из једне Јецине песме *Јерко Латинин и Галовран Луко* (III, 41) врло близак Живаниним стиховима. Споне и са другом једном, опет сремском слепицом уочавамо да повезују Живанине песме: Слепица из Гргуреваца у песми *Обретеније главе кнеза Лазара* (II, 53) пева:

И у руке књиге староставне,
 па чатише велике молитве,
 и држаше велика денија
 а три дана и три ноћи тавне (ст. 66-69)

²² С. Матић, *Сремске песме у Вуковој збирци*. Прилози проучавању народне поезије, I/2, 159.

У песми *Како се крсно име служи*, за коју по Вуку знамо да је Живанина, налазимо исту сцену:

Те узеше књиге цароставне,
и читаше велике молитве
и држаше велика бденија
за три дана и три ноћи тавне; (ст. 64-67)

У песми *Опет Наход Симеун* навели смо већ врло сличне стихове, иста сцена је развијенија и тим ближа песми гргуревачке слепице:

Моле свеца куд ће светац поћи
Опет Наход Симеун (ст. 134)

Моле свеца куд ће светац поћи
Обретеније главе кнеза Лазара (ст. 72)

Колика је блискост и могућа повезаност међу песмама ове две жене из Срема, обе следе, које су и живеле од певања песама, Живане и Слепице из Гргуреваца, открио је и Љубомир Зуковић, те документовано изнео своја запажања²³. Ту сродност је Зуковић образложио и резултатима студија ранијих проучавалаца, који су, управо, произишли из запажених сличности међу овим певачицама. Уочивши неке својствене, а епски неустаљене одлике њихових стихова, он указује и на синтагму *разумна гостпођа* коју налази и у песми *Љутица Богдан и војвода Драгија* (II, 76), а за коју је Вук посведочио да потиче од Живане. Повезаност начина певања ове две певачице, условила је и Зуковићево оправдано изузимање песме *Мусић Стефан* (стр. 47) из групе Живаниних песама и њено приписивање Слепици из Гргуреваца.

***

Овакве и друге сличности у песмама, упућују нас на још нека, донекле друкчија закључивања. У „испитивању индивидуалног уметничког поступка” епског народног певача, поред уочавања њему својственог начина примања и одабирања књижевног поступка у епској традицији, указује се и приметна повезаност савременика – певача са блиског подручја, сличне животне судбине професионалних певача-слепаца. Сасвим је могуће опет и овде поменути, иако неизвесну, тзв. иришку слепачку академију, или, пак, какав други начин повезивања професионалних гуслара.

У овом ће раду ово остати само као наговештај, уз још нека питања која су нам се током писања наметала. То је пре свега повезаност Жива-

²³ Љубомир Зуковић, *Гргуревачка шљепица – пјевач Вука Караџића*. Посебан отисак из Годишњака XV Института за књижевност у Сарајеву, Сарајево, 1986, стр. 171–191.

не и сремских слепаца са, једно столеће старијом, епиком нашом у Ерлангенском рукопису, као и у другим млађим записима с подручја преко Саве и Дунава, али и питање трајања живота песама на одређеном терену и њиховог преношења кроз време и људе. Са свим овим се преплиће и појава традицијске историчности која је карактеристична код сремских певачица, као и у Живаниним песмама о средњевековним владарима српским, особито из времена смедеревске деспотовине.

За Слепу Живану, изузетну Вукову певачицу, срећним открићем Л. Чурчића везала се и ретка могућност теоријског изучавања појаве варијаната једне исте песме од, највероватније, истог певача певане, али са временским размаком.

Вук Ст. Карацић нам је открио седам песама Слепе Живане; у истраживањима С. Матића, В. Латковића и В. Недића нам се указало још десет-једанаест. Вашој сам пажњи била слободна да поверим и своја претпостављања о још шест песама ове певачице. Још за неколике које сам навела било је могуће, али не и извесно, да су од Живане потекле. Радећи овај рад постављало се и питање удела дијалекатских особина у језику певача, које заслужује посебне и врло квалификоване студије.

Питања која су током рада искрсавала, а овде и остала само питања, желимо да даљим истраживањима добију одговоре.

Новијим проучавањима као да нам се отварају друкчији правци посматрања карактеристика појединих певача, али и подручја, средине и времена којима припадају, што све баца нова светла на односе колективног и индивидуалног удела у грађењу епске народне песме.

* Рад је претходно објављен у зборнику
Научни састанак слависта у Вукове дане, 17/3, 41–56.